

Fundacje sakralne wojewody wołyńskiego

Seweryna Józefa Rzewuskiego (po 1694–1755)

IRENA ROLSKA
INSTYTUT HISTORII SZTUKI KUL

1. Portret Seweryna Józefa Rzewuskiego, ok. 1737 r., kościół pw. św. Marii Magdaleny w Łęcznej. Fot. T. Rolski

Seweryn Józef, znany również jako Józef Seweryn lub nawet tylko pod imieniem Seweryn, jest niewątpliwie najmniej zapoznaną postacią z rodu Rzewuskich herbu Krzywda¹ (il. 1). Nie doczekał się nawet noty w *Polskim słowniku biograficznym*. Urodził się po roku 1694, jako syn Stanisława Mateusza Rzewuskiego (1662–1728), hetmana wielkiego koronnego i wojewody bełskiego oraz Ludwika Eleonory Kunickiej herbu Bończa (zm. 1749)². Seweryn Józef był starszym bratem Wacława Piotra Rzewuskiego (1706–1779), późniejszego wielkiego hetmana koronnego i kasztelana krakowskiego.

Rzewuscycy pochodzili z Podlasia, z niezamożnej szlachty, a kariera przedstawicieli rodu rozpoczęła się w okresie panowania Jana III wraz z działalnością dziada Seweryna Józefa, Michała Floriana Rzewuskiego (zm. 1687)³. Sukces polityczny i wojskowy osiągnął również Stanisław Mateusz Rzewuski⁴, ojciec

Seweryna Józefa, gromadząc ogromny majątek⁵.

Majątek po Stanisławie Mateuszu odziedziczyli dwaj jego synowie. Seweryn Józef otrzymał Olesko⁶, Rozdół, Roźniatów, Rejowiec⁷ i Łęczną⁸. Dochody czerpał

⁵ Należało do niego kilka starostw w ziemi chełmskiej, przemyskiej, w powiecie latyczowskim, a także dobra w województwie kijowskim. Dzierżawił również tenuty m.in. w województwie braclawskim i na Wołyniu. Stanisław Mateusz odziedziczył po ojcu Rejowiec w ziemi chełmskiej, część Rozdołu w powiecie żydaczowskim, a wraz z posagiem drugiej żony, Ludwika Eleonory Kunickiej, otrzymał Łysobyki w ziemi lubelskiej. Nabył również dobra żelechowskie od Teodora Andrzeja Potockiego. W testamencie Rzewuski zobowiązywał spadkobierców do dokończenia budowy kościoła w Żelechowie, kościoła jezuitów w Roźniatowie oraz kolegium pijarskiego w Chełmie. Był również właścicielem dworu w Warszawie. A. Link-Lenczowski, *Rzewuski Stanisław Mateusz*, w: *Polski słownik...*, dz. cyt., t. 34, s. 158.

⁶ W 1718 r. Stanisław Mateusz kupił od królewicza Konstantego Sobieskiego Podhorce z pałacem i kluczem dóbr. W rok później nabył od Jakuba Sobieskiego Olesko z zamkiem i kluczem dóbr. Ponadto od Sobieskich Rzewuski zakupił również Kamienicę Królewską we Lwowie. Wspólną krewną Sobieskich i Rzewuskich była Jadwiga Snopkowska, żona Marka Sobieskiego, prababka królewiczów Jakuba i Konstantego, a także Stanisława Mateusza Rzewuskiego. Jej herb Rawicz, jako prababki Rzewuskiego po kądzieli, został umieszczony we wnętrzu kościoła karmelitów we Lwowie podczas pogrzebu hetmana. *Walna i tryumfalna do nieśmiertelności chwały i sławy Pana Stanisława Mateusza na Rozdole i Rejowcach Rzewuskiego wojewody bełskiego, hetmana wielkiego koronnego Krzywda utorowana, a na pogrzebie jego w kościele WW OO Karmelitów Lwowskich dawnej obserwacji Roku Pańsk. 1730. Dnia 17 lipca pokazana przez przewielebnego w Bogu Xsiedza Andrzeja Barszczewskiego Świętej Teologii Magistra i Doktora, Prowincjała tychże WW OO Karmelitów, Lwów [1730]*, oprac. E. Leśniewska, Łęczna 2000, s. 45.

⁷ Jeszcze w 1720 r. Mateusz Stanisław Rzewuski kupił od Rejów leżący nieopodal Chełma Rejowiec. Mateusz Stanisław, a nie – jak podaje *Katalog zabytków sztuki w Polsce – Seweryn i Wacław*, ufundował w 1720 r. w miejscowości drewnianą cerkiew greckokatolicką św. Michała Archanioła, rozebraną w 1796 r. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 8: *Województwo lubelskie*, z. 10: *Powiat lubelski*, red. R. Brykowski, E. Rowińska, Z. Winiarz-Trzybowicz, Warszawa 1967, s. 45.

⁸ Łęczna, miasto położone na ważnych szlakach handlowych, łączyła Chełm z Lublinem. Dalej szlak prowadził aż do Lipska, a także komunikował

¹ Bardzo często mylony jest on z bratankiem Sewerynem Rzewuskim (1747–1811), hetmanem polnym koronnym, jednym z przywódców konfederacji targowickiej.

² Ludwika Eleonora Kunicka była córką Kacpra, podczaszego czernihowskiego, chełmskiego i Zofii Bieniewskiej, wojewodzianki czernihowskiej. Kacper Kunicki był drugim mężem Anny Potockiej, córki Pawła (zm. 1675), kasztelana kamienieckiego i Eleonory z Sołtyków. Anna Potocka była z kolei trzecią żoną Michała Floriana Rzewuskiego (zm. 1687) i siostrą prymasa Teodora Andrzeja Potockiego (1664–1738). K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 5, Lipsk 1840, s. 448–449; M. Nagielski, *Rzewuski Michał Florian*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 133.

³ Za zasługi wojenne w 1684 r. król mianował Michała Floriana podskarbinem nadwornym koronnym i nadał mu starostwo chełmskie (1676) i nowosielskie. W 1687 r. Rzewuski uzyskał królewską zgodę na przekazanie starostwa chełmskiego synowi Stanisławowi Mateuszowi. M. Nagielski, dz. cyt., s. 132–133.

⁴ Zwieńczeniem błyskotliwej kariery wojskowej Stanisława Mateusza była nominacja, w 1726 r., na hetmaństwo wielkie koronne, a w 1728 r. objął urząd wojewody bełskiego. T. Zielińska, *Magnateria polska epoki saskiej*, Wrocław 1977, s. 156.

2. Fasada kościoła kapucynów pw. św. Józefa w Olesku. Fot. wg P.R. Jankiewicz, dz. cyt.

dwukrotnie żonaty. Pierwszą jego żoną była Barbara Szembekówna, stolnikówna koronna, drugą od 1731 r., Antonina (ok. 1715–1795), córka Józefa Felicjana Potockiego (zm. 1723), strażnika wielkiego koronnego, i Teofili Teresy Cetnerówny, starościanki lwowskiej⁹.

Główną siedzibą Seweryna Józefa i Antoniny Rzewuskich był zamek w Olesku. Rzewuski prowadził tam przed 1745 r. prace, m.in. ozdabiając wnętrza sztukateriami i rzeźbami. Wiadomo, że w jednej z sal pierwszego piętra znajdował się kominek ze sceną *Sądu Parysa*, który – tak jak część rzeźb w zamkowym ogrodzie – wykonał Józef Leblas¹⁰. Całe urządzenie zamku po śmierci Seweryna Józefa zabrał do pałacu w Podhorcach jego młodszy brat Wacław Piotr.

Najważniejszą fundacją Seweryna Józefa Rzewuskiego i jego żony Antoniny był kościół i klasztor kapucynów, wybudowany pod zamkiem w Olesku. W 1738 r. Rzewuski wystosował list do Świętej Kongregacji ds. Biskupów i Zakonników oraz do generała zakonu o. Bonawentury Barberiniego z prośbą o zatwierdzenie fundacji. Apel poparł kustosz polskiej kustodii kapucynów o. Liberiusz Winckelhöffer i kardynał Jan Józef Lipski, biskup krakowski. Formalnie fundacja Rzewuskich została przyjęta na kongregacji prowincji czeskiej w Brnie 28 sierpnia 1739 r. Była to szósta w Rzeczypospolitej fundacja na rzecz zakonu kapucynów¹¹. W kronice klasztornej zanotowano, iż Rzewuski był nie tylko bardzo przychylny zakonnikom („Nasz oleski fundator [...] z naszymi zakonnikami ojcami i braćmi często rozmawiał”), ale w 1749 r. w jego obecności odbyła się dysputa

9 Józef Potocki był przyrodnim bratem Anny z Potockich Rzewuskiej (2 voto Kunickiej, 3 voto Ołtarzewskiej).

10 K. Mikocka-Rachubowa, *Leblas Józef*, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.). Malarze – rzeźbiarze – graficy*, t. 5, red. taż, Warszawa 1993, s. 3–4.

11 W tym samym roku (1739) we wrześniu nastąpiła erekcja klasztoru w Sędziszowie.

filozoficzna. Na cześć fundatorów kapucyni nazwali konwent imieniem św. Józefa i św. Antoniny¹².

Założenie klasztorne zgodnie z przepisami zakonnymi miało być wybudowane w odległości ok. kilometra na zachód od zamku, przy drodze do miasta¹³. Prawnie klasztor został erygowany w 1749 r. Pierwsze stanęło hospicjum z kaplicą w 1740 r. Przypuszczalnie w 1743 r. położono kamień węgielny pod budowę klasztoru. Nie jest znany twórca projektu założenia klasztornego, natomiast w kronice klasztornej czytamy: „wyznaczyli x. Andrzeja Dobrowskiego, kapucyna biegłego budowniczego, ażeby budowie klasztoru i kościoła przewodniczył”¹⁴. W 1749 r. została ukończona budowa klasztoru, nadal trwały prace przy kościele. W połowie 1751 r. kościół prawdopodobnie był w stanie surowym, gdyż w krypcie pochowano pierwszego zakonnika¹⁵.

Od 1733 r., a więc w momencie budowy zespołu, znane były już w języku polskim przepisy budowlane, które obowiązywały w zakonnie. Zgodnie z nimi „uczyniło się mały jeden model, według którego w całym zgromadzeniu naszym fabryki stawiać mają”. Świątynię i klasztor kapucynów w Olesku wzniesiono zgodnie z surową zakonną zasadą przestrzegania ubóstwa¹⁶.

Jednonawowy kościół otrzymał dwuprzęsłową, szeroką nawę ujętą dwoma rzędami niższych prostokątnych kaplic bocznych połączonych wąskimi przejściami. Węższe od nawy, jednoprzęsłowe prezbiterium od wyodrębnionego, również

12 W kronice zanotowano, że Rzewuski „hojnie i dorocznie ze swoich dóbr oleskich przyznawał jałmużnę”. P.R. Jankiewicz, *XVIII-wieczne klasztory kapucyńskie na Ukrainie*, Kraków 2014, s. 199–200.

13 M. Topińska, *Budownictwo kapucynów w Polsce w świetle konstytucji i tradycji zakonu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1974, t. 19, z. 1, s. 196.

14 P.R. Jankiewicz, dz. cyt., s. 200.

15 Tamże.

16 Tamże, s. 192.

jednoprzęsłowego chóru zakonnego oddzielała prosta ściana ołtarzowa. Do prezbiterium przylegały dwa kwadratowe przęsła tworzące pseudotranssept. Po północnej stronie chóru zakonnego zorganizowano zakrystię z niewielkim pomieszczeniem gospodarczym, a od południa klatkę schodową prowadzącą do klasztoru. Prezbiterium flankowały dwa prostokątne, niskie pomieszczenia, otwarte na nie półkolistą arkadą. Były one również połączone z ciągiem kaplic wąskimi przejściami. Od wschodu wzniesiony został chór muzyczny ujęty po bokach dwoma niskimi, prostokątnymi pomieszczeniami. Wnętrze było skromne, zgodne z przyjętą, ubogą liturgią kapucynów, pozbawioną tłumnych procesji i nabożeństw potrydenckiego ceremoniału, a sprzyjającą wewnętrznej modlitwie i medytacjom¹⁷. Artykulację wnętrza podkreślały lizeny, przypominające pilastry. Nad nimi znajdował się nieco wyłamany szeroki i profilowany gzyms. Nawę nakryto sklepieniem kolebkowym z lunetami, a kaplice krzyżowo-żebrowym. Wnętrze kościoła wyłożono kwadratowymi płytami z brunatnoczerwonego „marmuru”¹⁸.

Kościół w Olesku otrzymał surową, płaską, typową dla polskiej architektury kapucyńskiej trójosiową fasadę z pojedynczym portalem na osi (il. 2). Zgodnie z przyjętą zasadą, fasada została ujęta dwoma lizenami w wielkim porządku i zwieńczona pośrodku trójkątnym przyczółkiem z rozglifionym oculusem. Dwa spływy na skrajnej części fasady zakrywają boczne nawy. Na jej szczycie wznosi się kamienny krzyż. Wokół kościoła biegnie przełamany gzyms koronujący. Na osi fasady znajduje się kamienny, uszakowy portal, a po jego bokach dwa rozglifione oculusy. Nad portalem, w czworobocznej

17 Tamże, s. 197.

18 D. Nowacki, *Kościół p.w. św. Józefa i klasztor oo. Kapucynów w Olesku*, w: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 1, red. J.K. Ostrowski, Kraków 1993, s. 82.

również z królewsczyzn i starostw: lubomelskiego, nowosielskiego i chełmskiego. W 1726 r. Rzewuskiego mianowano podczaszym koronnym, następnie w 1738 r. referendarzem koronnym, a w 1750 r. wojewodą wołyńskim. Seweryn Józef Rzewuski był

Podkarpacie z Podlasiem i Litwą. Łączna od XV w. w każdym kolejnym stuleciu uzyskiwała przywileje królewskie na targi i jarmarki, stając się jednym z najważniejszych ogólnopolskich ośrodków handlu końmi i bydłem z Wołynia. W XVIII w., za czasów Rzewuskich, lokalna wymiana handlowa zyskała charakter międzynarodowy, przynosząc właścicielom miasta spore zyski. T. Mencil, *Jarmarki łęczyńskie w XVII-XIX w.*, w: *Łączna. Studia z dziejów miasta*, red. E. Horch, Łączna 1989, s. 75–76. Dobra Łączna otrzymał Stanisław Władysław Potocki po swojej pierwszej żonie Elżbiecie Frąckiewicz (1 voto Firlejowa). Jego drugą żoną była Marianna Rzewuska córka Stanisława Mateusza Rzewuskiego a siostra Seweryna Józefa i Wacława Piotra. Oba małżeństwa Potockiego były bezdzietne. W 1725 r. Stanisław Władysław Potocki (zm. 1732), strażnik wielki litewski, przeniósł prawa do dóbr Łączna wraz ze starym zamkiem Tęczyńskich na swojego teścia, Stanisława Mateusza Rzewuskiego. A. Link-Lenczowski, *Potocki Stanisław Władysław*, w: *Polski słownik...*, t. 28, Wrocław-Warszawa-Kraków 1984, s. 154; tenże, *Rzewuski Mateusz Stanisław*, dz. cyt., s. 158.

wnęce zamkniętej łukiem koszowym, znajdował się fresk przedstawiający klęczącego św. Franciszka z Asyżu z krzyżem w ręku, natomiast w drugiej półkolistej wnęce św. Antoniego Padewskiego z Dzieciątkiem Jezus¹⁹. Przed kościołem roztaczał się plac cmentarny otoczony murem. Plac ozdabiały kamienne rzeźby, pośrodku figura Niepokalanie Poczętej, a po bokach św. Onufrego i św. Franciszka z Asyżu, które są dziełem rzeźbiarza Józefa Leblasa²⁰.

Za życia Seweryna Józefa prawdopodobnie było więcej ołtarzy niż jeden, główny. W inwentarzu podano, iż wykonano je zgodnie ze zwyczajem zakonnym „snycerską robotą z czarnej moczonej dębiny”²¹. Były to ołtarze w typie baroku toskańskiego, charakterystycznego dla świętyń kapucyńskich: przyścienne, architektoniczne, o dwukondygnacyjnej nastawie z obrazami w środkowych polach²². Wyróżniały się surowością formy i zredukowaną dekoracją. Z takiej samej dębiny wykonano ambonę²³, dwa konfesjonały, dwadzieścia ławek ustawionych w dwóch rzędach, a przed ołtarzem głównym zamontowano dębowe balaski²⁴. Z okresu fundacji wojewody zachowały się obrazy z 1754 r.: *Pokłon pasterzy*, *Św. Franciszek pod krzyżem*, *Ostatnia Wieczerza* (dziś w kościele kapucynów w Sędziszowie). W chórze zakonnym wisiał portret fundatora Seweryna Józefa Rzewuskiego, namalowany w latach 1752–1754 przez Antoniego Gruszeckiego (obecnie obraz jest przechowywany w Archiwum Prowincji Krakowskiej OO. Kapucynów w Krakowie)²⁵.

19 Tamże, s. 83.

20 K. Mikocka-Rachubowa, dz. cyt., s. 3–4.

21 D. Nowacki, dz. cyt., s. 83.

22 Część z ołtarzy została wykonana w latach 60. XVIII w., a więc po śmierci Seweryna Józefa Rzewuskiego. Tamże, s. 84.

23 Dariusz Nowacki podaje, że nową ambonę sprawił o. Honorat Czuryło po roku 1788. Tamże, s. 84.

24 P.R. Jankiewicz, dz. cyt., s. 206.

25 Tamże, s. 200.

Do kościoła zostały dostawione od strony północnej zabudowania klasztorne. Skrzydła klasztoru otaczały wewnętrzny, prostokątny wirydarz, niespotykany w innych założeniach kapucyńskich. Pośrodku wirydarza była „altana pod dachem, która z całego dachu klasztornego sprowadza do siebie rynny z deszczu, ze śniegu i różnych atmosferycznych ścieków, skąd kanał wychodzi aż do stawu oleskiego Pokrowa zwanego”²⁶. Narożny alkierzowy pawilon łączył skrzydło zachodnie z południowym. Klasztor był budynkiem dwukondygnacyjnym, w pierwszej kondygnacji – zgodnie z tradycją budowlaną kapucynów – dwutraktowy z korytarzem od strony wirydarza, w drugiej kondygnacji trzytraktowy, ale od frontu dwutraktowy. Pomieszczenia były sklepione kolebkowo i kolebką z lunetami²⁷.

Założenie klasztorne należało do najokazalszych polskich klasztorów kapucyńskich. Obwód muru otaczającego teren klasztorny miał mieć rozmiar bazyliki św. Piotra w Rzymie. Na teren klasztoru można było wejść przez parterową furtę umieszczoną w południowo-wschodnim narożniku. W klasztornym ogrodzie wybudowano pięć kapliczek i ozdobiono je malowidłami²⁸. Pośrodku ogrodu znajdowały się dwa odgrozdzone groblą stawy rybne. Grobla prowadziła do okrągłej sadzawki²⁹.

Małżeństwa Seweryna Józefa były bezdzietne, a majątek w całości przeszedł na jego brata Wacława Piotra, który do kościoła kapucynów w Olesku ufundował w latach 1762–1765 trzynaście obrazów przeznaczonych do kaplic oraz obraz św. Józefa do ołtarza głównego. Autorem tych płócien był Szymon Czechowicz³⁰.

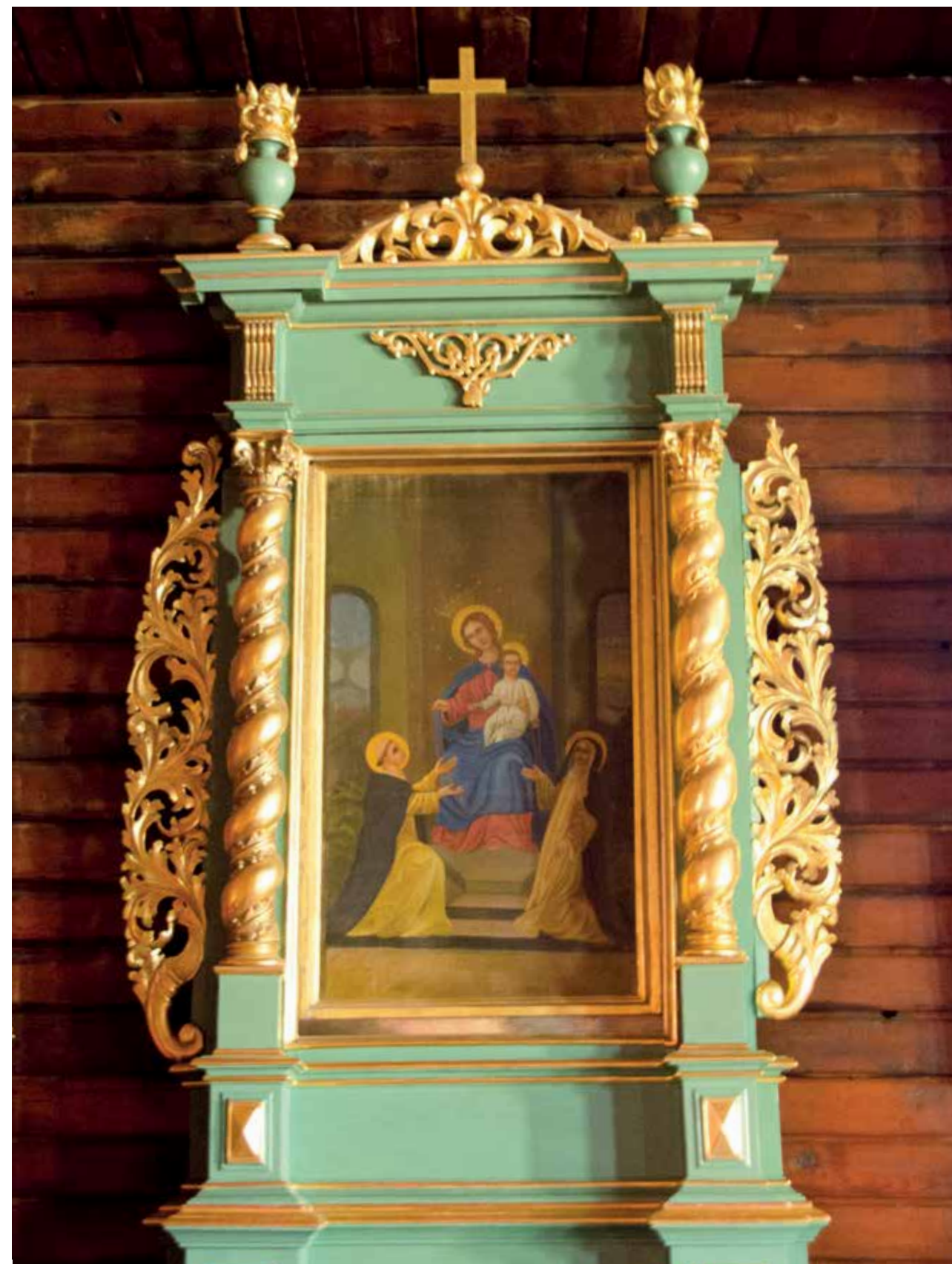
26 Tamże, s. 208.

27 D. Nowacki, dz. cyt., s. 82–83.

28 P.R. Jankiewicz, dz. cyt., s. 208.

29 D. Nowacki, dz. cyt., s. 86.

30 J. Orańska, *Szymon Czechowicz 1689–1775*, Poznań 1948, s. 78–80, 95–96, 145–146; D. Nowacki, dz. cyt., s. 84.

3. Ołtarz boczny, 1. poł. XVIII w., kościół pw. śś. Piotra i Pawła w Kaniach. Fot. T. Rolski

4. Ołtarz główny, po 1737 i po 1767 r., kościół pw. św. Marii Magdaleny w Łęcznej. Fot. T. Rolski

W kościele było też wykonane z marmuru epitafium Seweryna Józefa Rzewuskiego z napisem „In missis et horis praecor Severinus sit chorus divinus memor fundatoris”³¹.

Kościół i klasztor kapucynów w Olesku nie był jedyną fundacją Seweryna Józefa Rzewuskiego. Ze źródeł wiadomo, że w latach 1731–1740 ufundował w Rejowcu niezachowany barokowy kościół i szpital³². Ciekawie prezentuje się też jego zaangażowanie w rozwój kultu Jana z Dukli.

1 stycznia 1733 r. zakończony został proces beatyfikacyjny bernardyna, a 22 stycznia 1735 r. Stolica Apostolska wydała dekret zezwalający na oddawanie czci Janowi z Dukli na terenie Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego³³. Seweryn Józef i Antonina Rzewuscy otaczali go wielką czcią, czego wyrazem była fundacja kolumny bł. Jana z Dukli we Lwowie w 1736 r. Zapewne inicjatorem budowy pomnika był zakon bernardyński³⁴. W kronice bernardyńskiej³⁵ podano, iż uczynił to Seweryn Michał (!) Rzewuski, krajczy koronny i pisarz polny³⁶. Ferdynand

Bostela jako fundatorów pomnika wskazał Seweryn Michał Rzewuski, wojewodę wołyńskiego, i jego żonę Antoninę z Potockich³⁷. Jerzy Kowalczyk za fundatora pomnika podawał Michała Rzewuskiego, późniejszego wojewodę podolskiego³⁸. Jakub Sito słusznie zauważył, że nie było w historii takiej osoby, jak Seweryn Michał Rzewuski, który sprawowałby urząd wojewody wołyńskiego, i wskazał jako fundatorów Michała Józefa i Antoninę Rzewuskich³⁹. Jednak w tym czasie żył Seweryn Józef Rzewuski, wojewoda wołyński, którego małżonką była Antonina Potocka, i to im należy przypisać fundację pomnika.

Według zapisu w kronice Rzewuscy wydali na pomnik Jana z Dukli 7 026 złp 12 gr. 29 października 1736 r. na korynckiej kolumnie została umieszczona postać klęczącego na obłokach bł. Jana z Dukli. Błogosławiony, przedstawiony w bernardyńskim habicie, z rękoma rozłożonymi w geście błagalnej modlitwy, głowę miał otoczoną promienistą aureolą i zwróconą ku niebu. Kolumnę z postacią bł. Jana z Dukli wystawiono na wysokim, kwadratowym, dwustopniowym cokole z ukośnie ustawionymi, wygiętymi wspornikami. W dolnej partii cokołu konsolowe wsporniki były zwieńczone czterobocznymi wazonami ozdobionymi motywem kampanuli. Na górnej części cokołu, ponad spływami znalazły się wazy w kształcie gruszki ozdobione ornamentem roślinnym. Na pomniku były też zaplanowane herby fundatorów: Krzywda – Rzewuskich, i Pilawa – Potockich, w otoczeniu ornamentu oraz tablice z dystychami łacińskimi poświęconymi bł. Janowi z Dukli⁴⁰.

37 F. Bostel, dz. cyt., s. 6.

38 J. Kowalczyk, *Świątynie późnobarokowe na Kresach. Kościoły i klasztory w diecezjach na Rusi Koronnej*, Warszawa 2006, s. 89; J. Sito, dz. cyt., s. 86, 117, 290.

39 J. Sito, dz. cyt., s. 86.

40 „In prima tabula: D.O.M. / Offert hos lapides dexter divusque Ioannes, / Qui coluit vitam, Te Mariamque

31 [Br. Ernst kapucyn], *W dwusetną rocznicę oleskiego klasztoru 1739–1939*, „Wiadomości z Prowincji Krakowskiej OO. Kapucynów w Polsce” 1939, nr 1, t. 2, s. 19; D. Nowacki, dz. cyt., s. 85.

32 B. Zimmer, *Miasta ziemi chełmskiej od XIII do XIX w.*, Lublin 1993, s. 150.

33 A. Obrusnik, *Jan z Dukli*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin 1997, szp. 786.

34 J. Sito, *Thomas Hutter (1696–1745) rzeźbiarz późnego baroku*, Warszawa–Przemyśl 2001, s. 86.

35 *Acta Celeberrimi prymarii conventus leopoliensis ad S. Andream Apostolum almae provinciae Russiae Immaculatae Conceptionis B. Virginis S. Mariae [...] Anno MDCCXXXV die XV 8bris sub [...] regimine A.R.P. Ioannis Capistrani Wdziekoński [...] custodis et gwardiani [...] inchoata*, Biblioteka Narodowa, Zespół Rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu, rkp.akc.1978, k. 7v, 9, 25v. Zob. także *Kolumna bł. Jana z Dukli we Lwowie*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balcera*, Lwów 1925, s. 4–5; J. Sito, dz. cyt., s. 117, przyp. 246–248, 291.

36 Michał Józef Rzewuski (1699–1769), brat stryjeczny Seweryna Józefa Rzewuskiego, był m.in. krajczym koronnym (1729–1736) i pisarzem polnym koronnym (1736–1752). Miał dwie żony: Urszulę Stamirowską, a po niej Franciszkę Cetner. K. Niesiecki, dz. cyt., s. 224.

5. Ołtarz przy tęczycy i ambona, 1. ćw. XVIII w., kościół pw. św. Marii Magdaleny w Łęcznej. Fot. T. Rolski

6. Ołtarz przy tęczycy, 1. ćw. XVIII w., kościół pw. św. Marii Magdaleny w Łęcznej. Fot. T. Rolski

7. Ołtarz w kaplicy północnej, 1. ćw. XVIII i XX w., kościół pw. św. Marii Magdaleny w Łęcznej. Fot. T. Rolski

Tadeusz Mańkowski przypisywał figurę bł. Jana z Dukli lwowskiemu rzeźbiarzowi Fabianowi Fesingerowi⁴¹, a Zbigniew Hornung Tomaszowi Hutterowi⁴². Za autorstwem Huttera opowiedział się również autor monografii rzeźbiarza, Jakub Sito⁴³. Jeśli uznać Seweryna Józefa Rzewuskiego i jego żonę Antoninę z Potockich za fundatorów pomnika bł. Jana z Dukli, byłby to pierwszy potwierdzony przykład zaangażowania przez Seweryna Józefa i Antoninę Rzewuskich rzeźbiarza z lwowskiego środowiska artystycznego.

Seweryn Józef Rzewuski w 1723 r. objął po dziadku i ojcu urząd starosty chełmskiego⁴⁴, stając się niekwestionowanym przywódcą bogatej i wpływowej szlachty regionu, wielokrotnie reprezentując ją na sejmach⁴⁵. Podkreślić należy, że Rzewuscy przez wiele lat mieli doskonałe kontakty z grekokatolikami z Chełma i starostwa chełmskiego⁴⁶. Stanisław Mateusz i jego sy-

nowie byli patronami i fundatorami nie tylko kościołów katolickich, ale również cerkwi unickich. W Kaniach, gdzie znajdował się należący do Rzewuskich dwór⁴⁷, stała siedemnastowieczna drewniana unicka cerkiew parafialna św. Piotra i Pawła. Do 1739 r. świątynia była w rękach bazylianów, a następnie świeckiego, unickiego duchowieństwa. W cerkwi znajdowała się otoczona wielkim kultem ikona Matki Boskiej Kaniowskiej⁴⁸. Do tej cerkwi w ramach latinizacji liturgii i obrzędowości, zwłaszcza po ustaleniach wprowadzonych po synodzie zamojskim, zostały sprawione nowe, boczne ołtarze.

Ufundowane przez Rzewuskich ołtarze obecnie znajdują się w kościele parafialnym w Kaniach. Barokowe, skromne, jednokondygnacyjne ołtarze są ujęte spiralnymi korynckimi kolumnami oplecionymi wicią roślinną. Kolumny dźwigają proste belkowanie, na którym ustawiono wazony z kwiatami. Ołtarze mają po bokach charakterystyczne, mięsiste, akantowe sploty.

suam; / Taliter elatus dextra laevaue iuvabit / Regnum, vos proceres, te quoque, care Leo. In secunda tabula: Jmo tentus erat tot saeculis ante beatus / Duclanus noviter scandere celsa petit. / Antiquus quamvis coeli possederat aedes / Esse recens nobis vult et adesse prius. In tertia tabula: Tu Deus Omnipotens, Tu maxime suscipe munus. / Quod Tibi dat vermis, pulvis, arena, cinis. / Tu princeps Michael libet dignare notare / Hoc Michaelis opus, quo vilis iste locus. In quarta tabula: Placa nunc superos iratos, alme Ioannes, / Mittant e coelo saecula fausta solo. / Confirmant Regem, firmant confinia Regni, / Libera gens tandem pace fruatur, age." F. Bostel, dz. cyt., s. 6-7.

41 T. Mańkowski, *Lwowskie kościoły barokowe*, Lwów 1932 s. 60.

42 Z. Hornung, *Pierwsi rzeźbiarze lwowscy z okresu rokoka*, „Ziemia Czerwińska” 1936, nr 1, t. 3, s. 214.

43 J. Sito, dz. cyt., s. 86.

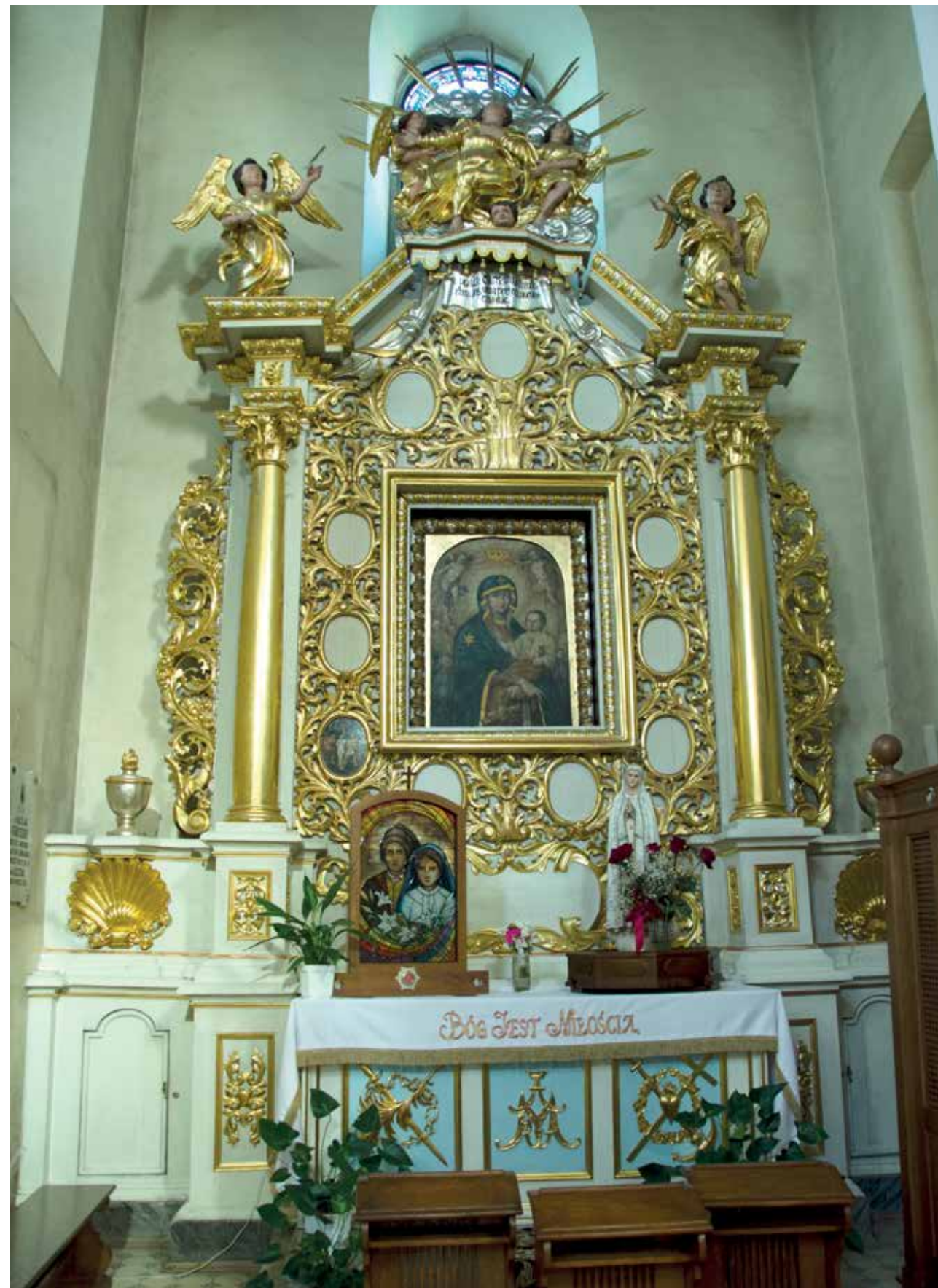
44 A. Rybak, *Dzieje ziemi chełmskiej. Kalendarium*, Chełm 1998, s. 72.

45 Ziemia chełmska, chociaż była częścią województwa ruskiego, otrzymała autonomię na prawach województwa oraz przywilej wysyłania posłów na sejm walny. W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 41-42, 45.

46 Ziemia chełmska miała też własną organizację kościelną: diecezję unicką i diecezję katolicką.

47 W Kaniach położonych na drodze łączącej Lublin z Chełmem, jeszcze w XIX w. widoczne były ślady murów i kwadratowych okopów dworu. Na terenie miejscowości i w jej pobliżu znajdowały się wczesnośredniowieczne okopy i tzw. Horodysko (ob. Kanie-Lipówki), świadczące o jej charakterze obronnym. Przynajmniej do 1799 r. dwór Rzewuskich pozostawał własnością rodziny. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 8, Warszawa 1887, s. 804-805; *Katalog...*, dz. cyt., z. 5: *Powiat chełmski*, red. R. Brykowski, E. Rowińska, Z. Winiarz-Trzybowicz, Warszawa 1968, s. 32. Kolejną rezydencją Seweryna Józefa na terenie ziemi chełmskiej był XVI-wieczny zamek Uhrowieckich w Sielcu, który w posagu wniosła Dorota Cetnerówna Stanisławowi Mateuszowi Rzewuskiemu (1690). Zespół zamkowy do 1944 r. pozostawał w posiadaniu Rzewuskich. Po poł. XVIII w. Wacław Piotr Rzewuski wybudował na północ od niego pałac, wzmiankowany jeszcze w 1876 r. Sielec był jego stałą siedzibą po powrocie z zesłania w Kałudze, tam też zmarł. Został pochowany w Chełmie. *Katalog...*, dz. cyt., z. 5, s. 55; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 6, Wrocław-Warszawa-Kraków 1995, s. 349-350.

48 *Katalog...*, dz. cyt., z. 5, s. 31.

8. Ołtarz w kaplicy południowej, 1. ćw. XVIII i XX w., kościół pw. św. Marii Magdaleny w Łęcznej. Fot. T. Rolski

Nie zachowały się obrazy z czasów fundacji, natomiast struktura i dekoracja ołtarzy nawiązuje do retabulów, jakie pojawiają się w tym czasie w kręgu oddziaływania środowiska lwowskiego (il. 3).

Seweryn Józef Rzewuski odziedziczył też Łęczną (1737)⁴⁹. Jako właściciel miasta przystąpił do generalnego remontu zniszczonego kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, odbudowy spalonego ratusza, dwóch rynków oraz założenia trzeciego placu targowego⁵⁰.

Świątynia w Łęcznej założona została na planie krzyża łacińskiego, wybudowana w latach 1618–1631 w stylu lubelskim z fundacji Adama Noskowskiego, zapewne według projektu architekta Jana Wolffa⁵¹. W czasie wojen połowy XVII w. kościół został zdewastowany, a następnie poważnie uszkodzony podczas pożaru w 1730 r. Rekonsekrował go w 1739 r. przyrodni brat matki Seweryna Józefa Rzewuskiego, od 1727 r. biskup sufragan krakowski, Michał Ignacy Kunicki (1698–1751). Do odbudowanego kościoła Rzewuski ufundował nowe ołtarze. W 1739 r. było ich w kościele osiem, znajdowały się tam również bogaty skarbiec i wspaniała biblioteka ze starymi manuskryptami⁵². Kasper Niesiecki wspomni-

nał, iż Seweryn Józef Rzewuski „wnętrze pięknie przyozdobił w ołtarze, i [wprowadził – I. R.] porządku do ołtarza dość kosztowne”⁵³. Ołtarz główny został prawdopodobnie zniszczony lub poważnie uszkodzony w kolejnym pożarze w 1746 lub 1767 r. Obecny, późnobarokowy, architektoniczny, trójosiowy ołtarz po roku 1767 został ozdobiony elementami rokokowymi, a następnie uzupełniony w XIX w. Na ołtarzu znajduje się regencyjne, rzeźbione tabernakulum z puttami oraz z malowaną sceną *Udzielania Komunii Świętej*, a ponadto szkatuły relikwiarzowe⁵⁴ (il. 4). W drugiej połowie XVIII w. zostały dodane do tabernakulum lustra w ramach. Prawdopodobnie to Rzewuski ufundował do ołtarza głównego obraz *Chrystusa Ukrzyżowanego z Marią Magdaleną*. Drugi, także XVIII-wieczny obraz *Marii Magdaleny* znajduje się w zwieńczeniu ołtarza.

W odnowionym kościele znalazły się też dwa ołtarze przy tęczycy, ambona (il. 5) i chrzcielnica oraz dwa ołtarze w bocznych kaplicach (uzupełniane od 2. poł. XVIII do XX w.). Dwa analogiczne, jednokondygnacyjne, ustawione przy tęczycy ołtarze, zostały ujęte po bokach w akantowe, bujne wici, wznoszące się ponad prostokątne obrazy i ujmujące w zwieńczeniu ośmioboczny obraz. W ołtarzach nie zachowały się pierwotne obrazy (il. 6).

Interesujące są natomiast ołtarze w kaplicach. W północnej, należącej w XVII w. do konfraterni Matki Boskiej Różańcowej, ufundowany został barokowy, przyścienny, architektoniczny ołtarz (il. 7).

49 Dobra Łęczna otrzymała w dożywociu Ludwika Eleonora Rzewuska, a w 1736 r. majątek od matki przejęli synowie. W 1737 r. Wacław Piotr Rzewuski zrzekł się połowy swojej części na rzecz brata. Po śmierci Seweryna Józefa dobra powróciły do młodszego z braci, który sprzedał je biskupowi płockiemu Hieronimowi Szeptyckiemu w 1766 r. E. Leśniewska, *Rzewuscy herbu Krzywda. Zawite dzieje władania majątnością łęczyńską*, „Merkuriusz Łęczyński” 1994, nr 7, s. 2–4.

50 Tamże.

51 J. Kowalczyk, *Turobińsko-zamojski murator Jan Wolff oraz jego dzieła na Lubelszczyźnie*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1962, nr 1, t. 24, s. 123–127; M. Kurzej, *Jan Wolff. Monografia architekta w świetle analizy prefabrykowanych elementów dekoracji sztukatorskiej*, Kraków 2009, s. 9–10, 76–77.

52 J.A. Wadowski, *Kościół w Lublinie i diecezji lubelskiej*, Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 2375/1, k. 160–161.

53 K. Niesiecki, dz. cyt., s. 223.

54 Relikwie męczenników były w kościele w Łęcznej już za czasów Noskowskich. *Visitatio ecclesiarum in Archidiaconatu Lublinensi ex Annis 1644 et 1650*, Archiwum Archidiecezjalne w Lublinie (dalej jako AAL), sygn. Rep60A97, k. 173; I. Rolska, *Antiquum documentum et novo cedet ritui. Sztuka po Trydencie w archidiaconacie lubelskim w XVII wieku*, Lublin 2013, s. 265.

9. Kościół pw. św. Barbary w Łuszczowie, 1724–1745.
Fot. T. Rolski

Umieszczono w nim otoczony kultem od XVII w. obraz *Matki Boskiej Śnieżnej*⁵⁵. Część środkową nastawy ujmują dwie akantowe kolumny, ze wznoszącym się nad nimi wyłamanym gzymsem, na którym umieszczone zostały rzeźby aniołów. Wokół obrazu w płaskorzeźbionej wici akantowej znajdowało się jedenaście malowanych scen z przedstawieniami Męki Pańskiej (obecnie tylko jedna, zapewne z XIX w.). W środkowej części nastawy, nad obrazem Matki Boskiej, zawieszono rzeźbiony, srebrny baldachim z szarfą i z fragmentem zaczerpniętym prawdopodobnie z *Komentarza Pieśni nad Pieśniami* św. Bernarda z Clairvaux. W zwieńczeniu ołtarza znalazła się rzeźbiarska grupa Wniebowzięcia z postacią Matki Boskiej unoszonej przez anioły. Cokół retabulum nad bramkami ozdabiają wici akantowe, muszle i płonące urny.

Południowa kaplica pierwotnie była kaplicą grobową Noskowskich, gdzie w ołtarzu znajdowało się rzeźbione przedstawienie Ukrzyżowanego⁵⁶. Warto też podkreślić, iż Noskowscy szczególną czią otaczali relikwie drzewa Krzyża Świętego. Jego cząstka nadal jest przechowywana w kościele pw. św. Marii Magdaleny⁵⁷. W czasach Rzewuskiego w kaplicy ustawiono analogiczny, jak w kaplicy północnej, ołtarz (il. 8). Jednak roślinna, mięsista, akantowa wić jest podobna do dekoracji ołtarzy przy tęczy. Może to wskazywać, że wić roślinna w ołtarzu Matki Boskiej została wykonana później, prawdopodobnie po kolejnych pożarach. Pośrodku nastawy ołtarza w kaplicy południowej umieszczono obraz

Ustanowienie Komunii Świętej podczas Ostatniej Wieczery. Wokół niego, wśród akantowej wici wstawione zostały płaskorzeźbione przedstawienia o tematyce eucharystycznej. Ponad mensą wznosi się kartusz ze stadem baranków, a nad nimi znajduje się Baranek Apokaliptyczny. Wyżej po bokach pojawiają się postacie związane z wątkiem eucharystycznym: Mojżesz, Abraham z Izaakiem, św. Piotr, a w kartuszach motywy symboliczne i alegoryczne. Ponad obrazem umieszczono w kartuszu napis „Laudetur SS. Sacramentu[m]”. W zwieńczeniu ołtarza anioły adorują, umieszczoną na tle srebrnego obłoku i złotych promieni, monstrancję z chryzogramem „IHS”, otoczoną winną latoroślą. Podobnie, jak w ołtarzu Matki Boskiej, i tu znajdują się płaskorzeźbione motywy wici akantowej, muszle i wazony z kwiatami.

W przestrzeni kościoła zawarty był program, którego wątki zachowane w ołtarzach wskazują na ścisły związek kultu pasyjnego z kultem eucharystycznym. Uzupełnieniem tych treści jest kult maryjny, powiązany z pasyjnym w ołtarzu w kaplicy północnej, podkreślający udział Matki Boskiej w odkupieńczej misji Syna, jak również Jej miejsce w ekonomii zbawienia. W program ten wpisuje się trwający od XVII w. kult drzewa Krzyża Świętego i patronki kościoła – Marii Magdaleny.

Zgodnie z przyjętym zwyczajem, w prezbiterium kościoła w Łęcznej, nad wejściem do zakrystii zawisł portret patrona, Seweryna Józefa Rzewuskiego z Orderem Orła Białego (il. 1). Po drugiej stronie prezbiterium zawieszono podobiznę króla Jana III Sobieskiego.

Do dóbr Łęczna należała miejscowość Łuszczów, położona na szlaku między Lublinem a Łęczną. Była znana jako miejsce kultu św. Barbary⁵⁸. W kościele zachował się

⁵⁸ Łączy się to z legendą o zawieszonym na dębie przed

piętnastowieczny obraz męczenniczki⁵⁹. Przed 1721 r., Stanisław Władysław Potocki ustanowił fundację niewielkiego kościoła w Łuszczowie⁶⁰. Zachowane źródła archiwalne nie pozwalają na kategoryczne

stwierdzenie, że Potocki wybudował kościół⁶¹. Być może rozpoczął jego budowę, która przypadła na lata 1724–1741, a zatem kiedy Łuszczów należał do Stanisława Mateusza, a później jego syna, Seweryna Józefa Rzewuskiego. Nie zachowały się źródła archiwalne dotyczące patronatu Stanisława Mateusza, ale w 1745 r. Seweryn Józef przeznaczył do kościoła puszkę z wyrytym napisem fundacyjnym, wymieniającym jako ofiarodawców jego samego wraz z ojcem. Seweryn Józef Rzewuski w 1741 r. zapisał na rzecz kościoła m.in. „summę kapitałową 5000, grunta i czterech włości na tychże gruntach osiadłych wiecznymi czasami na rzecz kościoła łuszczowskiego”⁶².

⁶¹ Ewa Leśniewska uważa, iż w 1728 r. kościół miał być już wybudowany. E. Leśniewska, dz. cyt., s. 3.

⁶² AAL, sygn. Rep60A, k. 833.

⁵⁵ AAL, sygn. Rep60A97, k. 160.

⁵⁶ W kaplicy znajdował się marmurowy nagrobek Adama Noskowskiego, złożone stemmy z herbami Noskowskich. Nagrobek i wyposażenie kaplicy zostały zniszczone przez Kozaków. AAL, sygn. Rep60A97, k. 173; *Visitatio ecclesiarum in Archidiaconatus Lublinensis ex variis Annis, 1619–1712*, AAL, sygn. Rep60A99, k. 78.

⁵⁷ I. Rolska, dz. cyt., s. 265.

rokiem 1481, tj. w początkach parafii, obrazie św. Barbary. Po roku 1609 drewniana kaplica należała do parafii w Kijanach. Uległa ona zniszczeniu w 1721 r. *Opis historyczny diecezji lubelskiej przez księdza Karola Bonieckiego*, AAL, sygn. Rep60A, k. 259; *Inwentarz Kościoła Filialnego w Łuszczowie przez Dozór Kościelny i delegowanych członków po śmierci księdza Patyjewskiego proboszcza w Kijanach w dniu 3 lutego 1847 roku nastąpionej i spisany w dniu 27 października tegoż roku, nowo zainstalowanemu księdzu proboszczowi Andrzejowi Jastrzębskiemu oddany*, AAL, sygn. Rep61, IVb, 75a, k. 2.

⁵⁹ M. Radek, *Monografia kościoła p.w. św. Barbary w Łuszczowie*, Lublin 2009, mps pracy magisterskiej, Archiwum KUL, s. 17–18.

⁶⁰ W *Katalogu zabytków* błędnie podaje się za fundatora Józefa Felicjana Potockiego. *Katalog...*, dz. cyt., z. 10, s. 31.

10. Ołtarz boczny, 1. ćw. XVIII w., kościół pw. św. Barbary w Łuszczowie. Fot. T. Rolski

25 czerwca 1742 r. Jan Aleksander kardynał Lipski, biskup krakowski, wydał akt erekcji kościoła⁶³. W świątyni miały być odprawiane co tydzień msze za wstawiennictwem św. Barbary, a także msza za duszę Seweryna Józefa. Oprócz tego, prebendarz miał za duszę fundatora odprawić „rocznie wotywy dwanaście i jedno *officium defunctori nocturni unis* oraz za duszę tegoż Seweryna Mszy czytanych rocznie 10”⁶⁴. Podobnie jak w Łęcznej kościół konsekrował biskup Michał Kunicki. Odbyło się to, zgodnie z objawieniem św. Barbary, w drugą niedzielę po Zmartwychwstaniu w 1745 r.⁶⁵

Jednonawowa, niewielka i skromna świątynia w Łuszczowie o nawie zbliżonej do kwadratu, krytej płaskim sufitem ma węższe, zamknięte półkoliście prezbiterium sklepione kolebką z lunetami. Elewacja frontowa zakończona jest trójkątnym szczytem. Wewnątrz kościoła nawa została rozczłonkowana pilastrami, ponad którymi biegnie profilowany gzyms. Za prezbiterium znajduje się dostępna z zewnątrz kaplica na planie prostokąta, o barokowym szczycie z bocznymi spływami i datą „1745” (il. 9). Z zewnątrz budowla użyła podziały uproszczonymi pilastrami.

Rzewuski ufundował do świątyni trzy ołtarze: św. Barbary (1745?), Matki Boskiej Śnieżnej (1745) i św. Stanisława Kostki (1752)⁶⁶. W przekształconym po pożarze kościoła ołtarzu głównym św. Barbary znalazły się elementy rokokowej dekoracji i rzeźby aniołków. Dwa, proste przytęczowe ołtarze zostały ujęte płaskorzeźbioną wicią roślinną (il. 10). W ich zwieńczeniach

dekorowanych podobną wicią znalazły się obrazy w okrągłych ramach. Z czasów fundacji pochodzi jedynie wizerunek św. Onufrego⁶⁷. W prawym ołtarzu umieszczono obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem ze srebrnymi koronami z XVIII w. Z okresu fundacji Rzewuskiego pochodzą również płaskorzeźby Anioła Stróża i Michała Archanioła na barokowej, przekształconej ambonie oraz być może rokokowy prospekt organowy. Z okresu konsekracji kościoła w Łuszczowie zachowały się także feretrony i relikwiarz św. Barbary.

1 stycznia 1755 r. zmarł na zamku w Olesku Seweryn Józef Rzewuski. 21 kwietnia w kościele kapucynów odbył się jego pogrzeb. Podczas uroczystości wewnątrz świątyni obite było kirem. „Ołtarz wielki, cały od fundamentu, aż po wierzch nowo wystawiony, architekturą modnie inwentowaną, a *potiori militari* i malarskim pędzlem tak dobrze akomodowany, że się jak kamienny cały zdawał. Świec gradynał na wielkim ołtarzu, cztery wyniosłe kolumny figurowała, cały zaś wielki ołtarz w lampach oliwnych. Cyborium całe aksamitem czarnym bogato pomponami i frędzlą srebrną szamerowanymi okryte były. Gzymsy w kościele wszystkie w festonach i gęstych świec jarzących i lampy po ołtarzach. Nad arkadami czterech kaplic były malarskim pędzlem wyrobione, niby snycerską sztuką wyrzyta w kamieniu, cztery tabulatury”⁶⁸. W kościele ustawiono katafalk, który „formę róży wyrażał, aksamitem karmazynowym obity cały i galonami szerokimi, złotymi, we trzy gradusy, na których stało lichtarzów wielkich srebrnych ze świecami siedmiofuntowymi 32 i cztery girydony złożone, każdy z nich po 12 świec funtowych trzymający. Na wierzchu gradusów postument

63 Tamże.

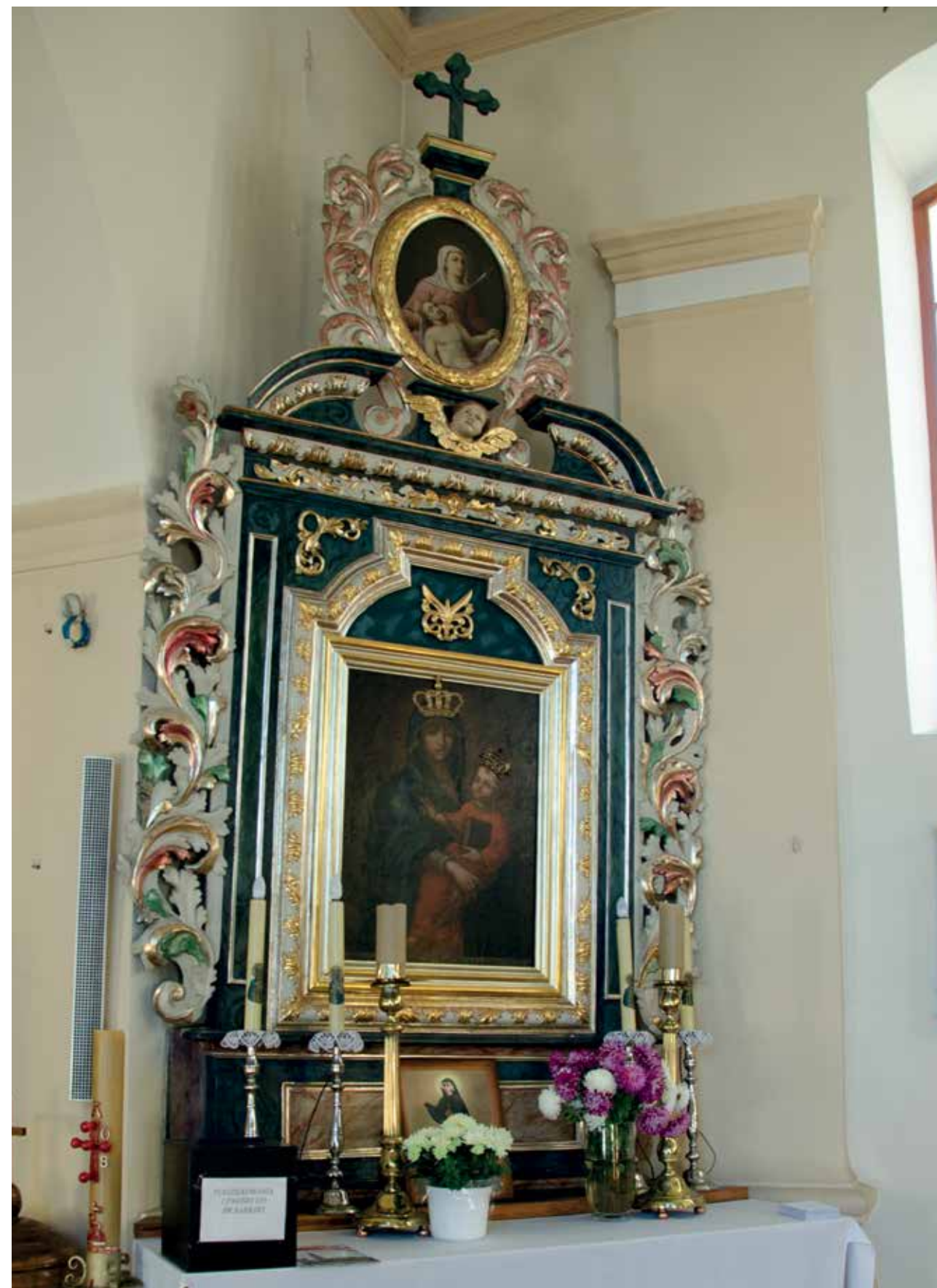
64 Inwentarz sporządzony 1/13 stycznia 1848 roku przez dziekana Lubartowskiego, AAL, sygn. Rep61 IVb nr 75a, k. 5; Inwentarz kościoła w Łuszczowie w roku 1864 spisany, AAL, sygn. Rep 60 IVb nr 151, k. 3.

65 W 1743 r. przy kościele powstało bractwo św. Barbary. AAL, sygn. Rep61 IVb 75a, k. 5; M. Radek, dz. cyt., s. 17–18.

66 M. Radek, dz. cyt., s. 35–36.

67 W Łęcznej w zwieńczeniu ołtarza przy tęczy zachował się również osiemnastowieczny obraz św. Onufrego.

68 P.R. Jankiewicz, dz. cyt., s. 201.

snyckerską robotą, mający na około siebie insygnia różne militaria, których po rogach cztery rzymscy rycerze wspierali. Te wszystkie złożone były sztuki, na dnie karmazynowym rzucona inskrypcja: *En Laborum scutum, cum armis tibi lectulus ades / Victor scande Polu, tam superasti Dolum*. Na tym postumencie, na tych czterech orłach dużych złożonych, wspierała się trumna aksamitna galonem sutym i frandzlami złotymi, obita srebrnymi dużymi ćwiekami, fasonem modnym wyrobiona. Przy trumnie, po bokach, na postumencie stało osób dwie, całe złożone, z których każda w jednej ręce trzymała przy sobie swoje insygnia, co reprezentowała, a drugą ręką nad trumną wspierała portret w górze Ś.P. JW. Imć pana wojewody, w złotych ramach, okryty palumentem aksamitnym karmazynowym, złotymi galonami szamerowanymi, nad portretem zaś para geniuszów złożonych insygnia prześwietnego domu z koroną trzymały⁶⁹. Przed katafalkiem samym stały trzy taborety aksamitne złożonymi galonami szamerowane, każdy okryty aż do ziemi. Na średnim order [Orła Białego – I. R.] bogaty był eksponowany, na pobocznym buzdygan złoty, na trzecim zaś szabla bogata. Applaudowały pięknie katafalkowi, a parte opodal kolumny cztery, jak prawdziwy alabaster akomodowane w piramidy na postumentach takowychże z listwami złożonymi, gałęzią laurową w około okręcone, z inskrypcjami i na wierzchu symbolami. Pierwsza piramida miała *symbolum Globum Mundi*, który ręką z obłoków cyrklem mierzyła. Inskrypcja alludująca do nowego roku, w którym zaczął żyć wiecznie. Druga piramida miała *symbolum* kolumnę w obłokach

jasną między gwiazdami. Ta aluzja jest i do osoby, która kolumną była ojczyzny i do jasnego w niebie słupa, nad konającym widzianego. Trzecia piramida miała *symbolum* – łąbędzia omdlewającego, z otwarty niby do śpiewania pyskiem. Ta inskrypcja alluduje konającemu po spokojnym życiu i czystym sumieniu, aby *Magnificat* w ostatnim punkcie mówiono proszącemu. Czwarta piramida miała *symbolum Fenix* z popiołu swego nowe życie wylatujący. Tą inskrypcją znać daje, że pogrzebionych popiołów na nieśmiertelny chwalebnie wylatuje żywot⁷⁰.

Zgodnie z wolą Rzewuskiego pochowano go jako tercjarza pod ołtarzem wielkim, tam też spoczęła jego żona Antonina⁷¹. Niewykluczone, że projektantem katafalku Seweryna Józefa Rzewuskiego był architekt i jezuita Paweł Giżycki⁷².

Zaprezentowane fundacje artystyczne Seweryna Józefa Rzewuskiego były realizowane przede wszystkim w należących do niego dobrach. Niewątpliwie najważniejszym zleceniem Rzewuskiego była fundacja kościoła i klasztoru kapucynów w pobliżu jego głównej rezydencji w Olesku (il. 2). Powstanie tego zespołu sakralnego, jego skala i wartości artystyczne wskazują, że Seweryn Józef Rzewuski kierował się pragnieniem godnego upamiętnienia siebie wobec Boga i potomnych, ale nawiązywał też do Jana III opiekującego się kapucynami. Inne, wspomniane w artykule artystyczne zlecenia Rzewuskiego nie wyróżniały się ani skalą, ani rozmachem. Były to zwykłe fundacje wynikające ze statutu właściciela i kolatora dóbr. Tak było w przypadku kościołów w Łęcznej i Łuszczowie oraz cerkwi w Kaniach. Można domniemywać, iż również w pozostałych rozległych dobrach Rzewuski dbał o świątynie różnych

wyznań i wyposażał je. Wobec braku naukowych opracowań na temat Seweryna Józefa Rzewuskiego nie ma też informacji, jak działalność fundacyjna wiązała się z jego aktywnością polityczną.

SACRED FOUNDATIONS OF VOLHYNIAN VOIVODE SEWERYN JÓZEF RZEWUSKI (1694–1755)

IRENA ROLSKA

Seweryn Józef Rzewuski was the son of Stanisław Mateusz Rzewuski (1662–1728), grand crown hetman and Belz voivode, and Ludwika Eleonora Kunicka (coat of arms: Bończa; d. 1749). He was the older brother of Wacław Piotr Rzewuski (1706–1779), grand crown hetman and castellan of Cracow.

The main house of Seweryn Józef and Antonia from the Potocki Rzewuski was the castle in Olesko. Before 1745 the voivode carried out renovation works at the castle, decorating it with stuccos and sculptures. The main building Rzewuski founded was the church and Capuchin monastery located below the castle. The single-nave church has a double-span nave enclosed by two rows of lower, rectangular-shaped side chapels linked by narrow passages. The church has an austere, flat facade with one portal on the axis, typical for Polish Capuchin architecture. Monastery buildings were located on the northern side of the church. The wings of the monastery surrounded a rectangular inner viridary, uncommon for Capuchin monasteries. The monastery in Olesko was one of the most magnificent Polish Capuchin monasteries.

Seweryn Józef and Antonina Rzewuski revered the blessed John of Dukla. This was manifested by their decision to found the building of a column dedicated to Blessed John of Dukla in Lviv in 1736.

The Rzewuski kept good relations with the Greek Catholics from Chełm and the Chełm starosty. Rzewuski founded baroque side-altars for the orthodox church in Kanie, which are now in the local parish church. He was also one of the initiators of the coronation of the icon of Our Lady of Chełm.

Seweryn Józef Rzewuski inherited Łęczna (1737), and as the city's owner he began renovating the parish church of Saint Mary Magdalene, rebuilding the burned city hall, two market squares and establishing a third one. Rzewuski founded two new, baroque altars for the church. Two side-altars, the pulpit, baptismal font and two altars in side chapels remain until this day. The remains of the programme, that can be found on the altars, indicate a close link between the passion and eucharistic worship.

In 1745 Seweryn Józef finished building and decorating a small, single-nave church in Łuszczów.

All aforementioned buildings and art founded by Seweryn Józef Rzewuski, except from the column dedicated to the blessed John of Dukla in Lviv, were located on territories which belonged to the voivode.

SŁOWA KLUCZOWE / KEYWORDS:

Seweryn Józef Rzewuski, Łęczna, Łuszczów, kapucyni, Olesko, bł. Jan z Dukli, Lwów
Seweryn Józef Rzewuski, Łęczna, Łuszczów, Capuchins, Olesko, blessed John of Dukla, Lviv

69 Były tam również łacińskie sentencje. Z. Żygulski jun., *Castrum doloris czyli Zamek Bolesciwy. O polskim obyczaju pogrzebowym na podstawie opracowania lwowskiego historyka sztuki Borysa Szengery, w: Jan III Sobieski. Castrum doloris 1696–1996* [katalog wystawy], red. E. Kwiecień, I. Micke, Radom 1996, s. 33.

70 Tamże, s. 33–34.

71 Tamże, s. 202.

72 A. Betlej, *Paweł Giżycki SJ. Architekt polski XVIII wieku*, Kraków 2003, s. 50.